

„A harmadik Európa” gondolata, Lengyelország, 1937-1938: valóságghú elképzelés vagy déliláb?

Kornat, Marek: The Polish idea of „The Third Europe” (1937-1938): A realistic concept or an ex-post vision? = Acta Poloniae Historica, 103, 2011, 101-126.p.

Tanulmányában Kornat a „Harmadik Európa” érdekesítő politikai elképzelését elemzi, melyet Józef Beck lengyel külügyminiszter fogalmazott meg 1937 és 1938 között. Az ötlet merész volt és ambiciózus, ugyanakkor meglehetősen ellentmondásos, ezért sok, a két háború közötti lengyel külpolitikával foglalkozó írásban csak az említés szintjén szerepel. Kornat véleménye szerint vitathatatlan, hogy a Harmadik Európa elképzelésének beható tanulmányozása nélkül lehetetlen megragadni a náci Németország és a sztálini Szovjetunió között öröklődő Lengyelország egyensúlypolitikájának lényegét, illetve megérteni a lengyel politikusok nemzetközi viszonyokra vonatkozó nézeteit a harmincas évek végén.

A tanulmány célja tehát egy kiegyensúlyozott értékelés megalkotása a késő harmincas évek lengyel politikusainak nemzetközi politikai elképzeléseiről. A Harmadik Európa tervzet nem csak, hogy nem vált valóra, de még a diplomáciai tárgyalások szintjéig sem jutott el. Kornat azonban úgy gondolja, ez nem jelenti, hogy a korabeli lengyel külpolitika alakítói híján lettek volna a politikai realitásérzéknek. Józef Beck és a lengyel vezetés nézeteinek értékelésekor óvatos körültekintéssel kell kritizálnunk. Ami az azóta eltelt évtizedek tükrében anakronisztikusnak és naivnak tűnik, az akkori történelmi, szellemi és pszichológiai történések közepette logikus, észszerű volt. A Harmadik Európa-elképzelést nem pusztá propagandának szánták Lengyelország presztízsének emelésére. Sokkal inkább az ország viszonylagos biztonság után indított elkeseredett kutatásának a tünete volt, egy olyan időszakban, amikor a Nemzetek Szövetsége által támogatott berendezkedés darabjaira hullt, a lengyel-francia együttműködés pedig – nem kizárólag Lengyelország hibájából – eredménytelennek bizonyult.

A lengyel vezetés pontosan tudta, hogy Lengyelország nemzetközi helyzete elkerülhetetlenül romlik. A harmincas évek zord realitása egyértelművé tette, hogy az ország nem kaphat katonai támogatást a nyugati hatalmaktól – és ezzel Beck tökéletesen tisztában volt. Noha bizonyos garanciákat kaptak a szövetséges Franciaországtól, biztos volt, hogy katonai beavatkozásra nem számíhattak a lengyel érdekek védelmében. Ez vezetett a Harmadik Európa-elmélet megszületéséhez, ami inkább volt általános jövő-vízió, mint kiérlelt elképzelés. Kornat a Harmadik Európát a két világháború közötti diplomácia beteljesületlen politikai lehetőségeként

értelmezi, egy feltétlenül érdekes kezdeményezésként a Kelet-Közép-Európa két háború közötti újjászervezéséről és integrálásáról szóló elképzelések sorában.

Hosszú évtizedek távlatából már egyértelmű, hogy a Harmadik Európa-terv megvalósíthatatlan lett volna. Lengyelország, kizárólag saját forrásaira támaszkodva, képtelen lett volna újratemeteni a kelet-közép-európai és a délkelet-európai államok olyan szintű együttműködését, ami lehetővé tette volna – akár csak részben – egy Harmadik Európa létrehozását. Passzivitásba burkolózással vagy a francia politikának való ön-alárendeléssel ugyanakkor nem ment volna sokra az ország.

A közép-európai semleges zóna kialakításának ötlete Kornat szerint nem a náci Németország vagy a sztálini Szovjetunió támadására jött létre. Sokkal inkább a két hatalommal szembeni védekezés érdekében. Nem csoda hát, hogy amint Beck hozzáfogott budapesti és bukaresti diplomáciai egyeztetéseihez, a németek azonnal akadályozni kezdték tevékenységét. A szovjet vezetők egyfajta „lengyel imperializmusnak” tekintették Beck kezdeményezéseit, a két ország világháborúk közötti viszonyára leginkább a hidegháború kifejezés illik.

Kornat meglátása szerint az 1938-as lengyel külpolitikáról nem lehet pusztán a Csehszlovákiával szemben támasztott területi igények vizsgálatával valós képet alkotni, a törekvéseknek sokkal átfogóbb céljaik voltak. A csehszlovák területek megszerzése által Lengyelország egy semleges zónát akart kialakítani Németország és a Szovjetunió között. Amikor azonban Beck a csehszlovák területek rovására közös lengyel-magyar határt akart létrehozni, lényegesen felülértékelte a lengyel potenciált és végzetesen alulértékelte Csehszlovákia stabilizáló szerepét. Kornat véleménye szerint ugyanis a Csehszlovák Állam nélkül a Harmadik Birodalom vette volna át az irányítást egész Dél-Kelet-Európa felett. A lengyel külügyminiszter azon elképzelése, miszerint a csehszlovák krízist és az annak nyomán bekövetkező területi instabilitást a lengyel érdekek szolgálatába lehet állítani, tévesnek bizonyult.

Bakaja-Dézi Tímea